

بررسی ویژگی‌های شهر پاک برگرفته از فرهنگ و شاخصه‌های

شهر اسلامی در شهر تهران

فاطمه طهرانی

دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مجید ولی شریعت پناهی^۱

دانشیار گروه جغرافیا، واحد یادگار امام خمینی (ره)، شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

فریده اسدیان

استادیار گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۹/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۱۸

چکیده

یکی از مظاهر اسلام را می‌توان در شکل‌گیری شهرها در دوران مختلف تاریخی برشمرد. در این تحقیق سعی بر آن شده است که احکام مرتبط با شکل‌گیری شهرها بصورت موردی و از نگاه سنت، سیره و جریان‌ات فرهنگی و اجتماعی در شهر تهران بررسی گردد، از این رو برای رسیدن به این هدف دو پرسش مطرح می‌گردد: ۱- شهر تهران از نظر شاخصه‌های علمی فرهنگی و هویتی، مطرح شده در چهارچوب نظری شهر اسلامی در چه وضعیتی قرار دارد؟ ۲- کدامیک از شاخصه‌های برنامه ریزی شهر اسلامی در تهران معاصر نقش موثرتری را ایفا می‌نماید؟ روش تحقیق در پژوهش حاضر در دو بخش بررسی گردید، در بخش نخست که عمدتاً از نوع توصیفی - تحلیلی است که در آن با مطالعه ی ویژگی ها و شاخصه های شهر اسلامی، شاخصه ها و مبانی فرهنگی و هویتی استخراج شده است که این مطالعات عمدتاً از نوع گذشته نگر می باشد، در گام دوم مطالعات عمدتاً بصورت میدانی می باشد که از طریق تدوین پرسشنامه‌هایی که از مطالعات مبانی نظری و ادبیات موضوع تدوین شده است، از طریق کارشناسان مرتبط با این حوزه مورد ارزیابی قرار گیرد (نظر کارشناسان از طریق روش پرسشنامه ای و مصاحبه کسب گردید) در مرحله آخر نتایج حاصل از پرسشنامه ها تحلیل شده و در گام بعدی به بررسی کیفی اصول و مبانی شهر پاک، مستخرج از شاخصه‌های شهر اسلامی پرداخته می‌شود. جهت تدقیق تحقیق مکان مورد مطالعه شهر تهران در نظر گرفته شده است. نتایج حاصل از تحقیق نمایانگر فاصله معنادار وضعیت موجود شهر تهران با شاخصه‌های شهر اسلامی می باشد.

واژگان کلیدی: شاخصه‌های شهر اسلامی، شاخصه‌های فرهنگی و هویتی، شهر تهران، ویژگی‌های شهر پاک

مقدمه

مطالعه شهرها سهم بسزایی در درک ساختار سیاسی، اداری، اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی جوامع ایفا می‌کند (Karimian;2005:111) حضور مسلمانان در ایران و جاری ساختن احکام اسلام در بطن زندگی ایرانیان منجر به شکل‌گیری مجموعه‌ای از قوانین گردید، قوانینی که در فرم و شکل زندگی افراد نمود عینی پیدا کرد. این مفاهیم آنقدر با فرهنگ ایرانی آمیخته گردید که می‌توان بسیاری از این شاخصه‌ها را در پیرامون خویش به نظاره نشست. به طور کلی یکی از مسایل قابل توجه و حایز اهمیت در میان برنامه ریزان شهری که از گذشته تاکنون همواره مورد توجه به شاخصه‌ها و المان‌های بومی و فرهنگی و هویتی هر منطقه در کنار توجه به اصول و معیارهای علمی بوده است؛ تا بتوان پیوندهای موثرتری میان کالبد‌های شهری و کاربران این فضاها ایجاد نمود. کشور ایران نیز با توجه به پیشینه‌ی تاریخی و شاخصه‌های فرهنگی و هویتی و دینی که در طی اعصار مختلف در تمامی زمینه‌های زندگی مردمان در کالبد‌های شهری و مناسبات اجتماعی این زمان جاری بوده است؛ از این قانده مستثنی نمی‌باشد و از طرفی با توجه به رویکرد بومی‌گرایی و توجه به ریشه‌های دینی و هویتی کشور که در سالیان اخیر توسط نهادهای مدنی و حکومتی مورد تاکید و الویت قرار گرفته است، توجه به این مقوله را پررنگ تر نموده است.

در این تحقیق سعی بر آن شده است که ابتدا احکام مرتبط با شکل‌گیری شهرها بصورت موردی و از نگاه سنت، سیره و جریان‌ات فرهنگی و اجتماعی در تهران معاصر بررسی گردیده و نسبت به ارائه‌ی چهارچوب‌های نظری فرآیند برنامه ریزی شهر اسلامی در تهران معاصر اقدام گردد، سپس شاخصه‌های علمی، فرهنگی و هویتی مطرح در این چهارچوب نظری برای شهر تهران مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

به این منظور در ابتدا مبانی استخراجی که تا کنون غالباً از طریق ابزار کتابخانه، اینترنت و هم‌چنین با بهره‌گیری از سایر مدارک و اسناد تصویری و مکتوب به دست آمده و سپس با استفاده از روش مقایسه‌ای در دوران مختلف مورد تحلیل قرار گرفته تا با پیدا نمودن مشترکات و رویکردهای مشابه، اصلی‌ترین شاخصه‌های موثر در تبیین چهارچوب‌های نظری برنامه ریزی شهر اسلامی در تهران معاصر استخراج گردد، در گام دوم با مطالعات عمدتاً میدانی در پی بررسی روایی و پایایی شاخصه‌های استخراجی اولیه برای برنامه ریزان شهر اسلامی در ایران معاصر و هم‌چنین وزن دهی و الویت‌سنجی این شاخصه‌ها می‌باشیم.

لذا پرسشنامه‌هایی که از مطالعات مبانی نظری و ادبیات موضوع تدوین شده از طریق کارشناسان و متخصصین مرتبط با این حوزه مورد ارزیابی مجدد قرار گرفته (نظر متخصصین از طریق روش پرسشنامه‌ای و مصاحبه عمیق کسب شده) در مرحله‌ی آخر نتایج حاصل از وزن دهی هر یک از شاخصه‌های فرهنگی و هویتی استخراج شده ویژگی‌های شهر پاک و شاخصه‌های شهر اسلامی در تهران معاصر که توسط متخصصین و استفاده از مبانی و مفاهیم نظری تدوین شده است روایی و پایایی آن بدست آمده است و نتایج در دو شکل رسم نمودار و تحلیل مقایسه‌ای و توصیفی ارائه گردید و پس از آن برای تبیین چهارچوب نظری پیشنهادی جهت برنامه ریزی شهر اسلامی راهکارهایی ارائه شده است. جهت تدقیق دایره‌ی تحقیق، مکان مطالعه‌ی موردی شهر تهران در نظر گرفته شده

است و هم چنین متغیرهای مکان و فرهنگ مردم کنترل و جهت مانع و جامع بودن برداشت‌ها تفکیک جنسیتی و اختلاف سنی تعدیل گردیده است.

در اینجا با پاسخ به دو سوال مطروحه در تحقیق و انجام پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی می‌توان به این نتیجه دست یافت که تا چه حد شاخصه‌های مطروحه در روح و کالبد شهری مانند تهران ظهور و بروز پیدا کرده است.

سوالات تحقیق

۱- شهر تهران از نظر شاخصه‌های علمی فرهنگی و هویتی، مطرح شده در چهارچوب نظری شهر اسلامی در چه وضعیتی قرار دارد؟

۲- کدامیک از شاخصه‌های برنامه ریزی شهر اسلامی در تهران معاصر نقش موثرتری را ایفا می‌نماید؟

تعریف شهر

در بیش تر تعاریف، مفهوم شهر با توجه به سه جنبه اساسی مطرح می‌گردد: الف) گروه‌ها و طبقاتی که در شهر زندگی می‌کنند ب) سابقه و قدمت شهر که معرف تمدن انسانی است، ج) شیوه سکونت که برگرفته از فرهنگ شهروندان است (Rabani;2010:1) دین اسلام به عنوان برترین و آخرین دین الهی از این قاعده مستثنی نیست. در نتیجه، دین اسلام به عنوان عنصری فرهنگی و اجتماعی، منشأ ایجاد تفاوت و تباین در مکان‌های گوناگون است (Farjam et.ai;2011:28). دین اسلام ضمن این که به عنوان اعتقادی معنوی مطرح است، روش ویژه ای هم برای زندگی پیروانش در نظر گرفته است در نتیجه برای تحقق آرمان‌ها، اهداف و جهان بینی خود به شهر و مراکز شهری نیاز دارد؛ به همین علت با غلبه بر آنها هم زمان با تغییر در نظام سیاسی - اقتصادی ایران و در جهت الگو و سیاست شهرسازی و شهرنشینی، ساختار شهرها را نیز دگرگون می‌کند (Momeni;1994:34).

Figure1. source:author;2019

شهر اسلامی

بسیاری از محققان معتقدند که اسلام اصولاً دینی شهری است. یکی از نمادها و نشانه‌های هویت دهنده و تعریف کننده تمدن اسلامی وجود مدینه اسلامی به عنوان زندگی مدینه نشینان و ظرف فعالیتشان است (Bagheri;2007:26) هسته اولیه شکل‌گیری شهرهای اسلامی توسط اعراب اردوگاههای نظامی بودند که در کنار شهر قدیمی برپا می‌شدند. گاهی شهرهای اسلامی جدید را دور از شهرهای قدیمی می‌ساختند. شهرهایی که فرمانروایان اسلامی بنیان می‌گذارند دو پایه اصلی داشت یکی مسجد جامع و دیگر بازار (Ashraf;1947:28)، عنصر اصلی دیگری برای شهرهای اسلامی محسوب می‌شوند. شهرهای اسلامی که با توجه به اصول و ارزش‌های اسلامی ساخته می‌شدند رفته رفته از نظر کالبد و ظاهر از دیگر تمدن‌ها متمایز شدند و از قرن نوزدهم میلادی مستشرقان آن‌ها را شهر اسلامی نامیدند. از آن به بعد شهر اسلامی به شهری گفته شد که توسط مسلمانان ساخته می‌شد و مسلمانان در آن زندگی می‌کردند. (Sajadzadeh et.ai;2014:7)

شکل‌گیری شهر اسلامی

شهرهایی که حاصل برداشت اقوام گوناگون مسلمان از اسلام در محیط‌های جغرافیایی گوناگون و متأثر از این اسلام است را شهر اسلامی گویند، شهرهای مسلمان نشین که به مرور زمان به عنوان شهرهای اسلامی مشهور و شناخته شدند. این شهرها با ترکیب آمیزه‌ای از فرهنگ بومی و آموزه‌های اسلامی موجب نوعی هویت بخشی به کالبد و ساکنان این مناطق گردید.

جدول ۱: انواع شهر اسلامی

ردیف	انواع شهر	تعریف
۱	شهر مسلمانان ایرانی، هندی و ...	شهری است که مسلمانان هر دیار آن را تا حدودی بر اساس قرآنت خود از اسلام، منافع و فرهنگ پیشین خود (زرتشتی، هندو، مسیحی و...) برنامه ریزی، طراحی، اجرا و مدیریت کرده و می‌کنند (موجود و یا پیشنهادی).
۲	شهر اسلامی	شهری است که برای رسیدن به آن بر اساس آموزه‌های دین مبین اسلام و نه خرده فرهنگ‌ها و عرف جوامع (جهت برنامه ریزی، طراحی، اجرا و مدیریت) تلاش شود
۳	شهر امت اسلامی	شهری است که بر اساس آموزه‌های دین مبین اسلام و فرهنگ مشترک اکثریت مذاهب و فرق اسلامی ساکن در آن به صورت جهانی و گلوبال برنامه ریزی، طراحی، اجرا و مدیریت شود.
۴	شهر آرمانی اسلامی	مدینه فاضله ایست بهشت گونه، ایده آل و آرمانی که برای رسیدن به آن تلاش می‌کنیم و کاملاً بر اساس اصول دین مبین اسلام و نه خرده فرهنگ‌ها و عرف جوامع برنامه ریزی، طراحی، اجرا و مدیریت شود.

Pourjafar.et.al2012

عناصر و اجزای شهر اسلامی

مقصود از عناصر و اجزا در این مجال، آن دسته از عناصر و اجزای شهر هستند که تعالیم و شیوه‌ی زیست اسلامی زمینه و عامل تغییراتی در آن‌ها بوده است این تغییرات لزوماً تغییرات کالبدی نمی‌باشد و شامل دگرگونی‌های ذهنی و عملکردی و رفتاری مردم نیز هست (Naghizadeh;2008:160)

جدول ۲: اجزا و عناصر شهر اسلامی

مسجد	مصلی	مدارس	مکتب خانه‌ها	بیت الحکمه	دارالعلم	مدارس علمیه
بازار	مجله	مسکن	میادین	معابر	مراکز آموزشی و پزشکی	حمام
کتابخانه	کاروانسراها	اماکن مذهبی	مزارات	رصدخانه‌ها	آب انبارها	وقفیات

Source:authors;2019

مفاهیم اساسی کالبدی و عملکردی شهر در قرآن

می‌توان با تفکر و تدبر در آیات قرآن کریم و احادیث و روایات مفاهیم اساسی موجود در اسلام را درباره کالبد و عملکرد شهر اسلامی استخراج و استنباط نمود. (Naghizadeh;2008;87)

جدول ۳: مفاهیم مورد تاکید قرآن در مورد شهر

مفاهیم مورد تاکید در آیات قرآن در مورد شهر	
وحدت	آیه ۱۰۳ سوره آل عمران
عدالت	آیه ۹۰ سوره نحل
امنیت	آیه ۳ سوره تین
محرمیت	آیه ۲۷ سوره نور
تواضع	آیه ۱۸ سوره لقمان
طبیعت گرایی	آیه ۲۲ سوره بقره
عدم پیروی از بیگانگان	آیه ۱۴۴ سوره نسا

Source:authors;2019

مفاهیم شهرسازی از دیدگاه رسول اکرم (ص) و امام علی (ع)

سیره ی رسول اکرم (ص) در مدیریت شهر مدینه، ناظر بر ارتقای معیارهای مادی و معنوی و اعتلای سطح بینش شهروندان بوده است. انتخاب شهر مدینه به عنوان مکانی از یک جامعه کامل و شهر مکه به عنوان کانون معنوی اسلام از سوی پیامبر ص نقشی حیاتی در این دوران به آنان می‌دهد که ارتباطی زیبا و ماندگار بین زندگی شهری و رفتار اسلامی قرار می‌دهد (Shaterian;2014:77)

جدول ۴: مفاهیم شهرسازی از دیدگاه پیامبر (ص)

۱- تعیین نمایندگان	۱۰- ثبت آمار
۲- تغییر ساخت قبیله ای به ساخت شهری	۱۱- ایجاد روحیه همکاری
۳- لزوم توجه به مشاوره در نظام شهرسازی	۱۲- سنت وقف
۴- همبستگی نهادها و طوایف شهری	۱۳- استفاده از مسجد به عنوان فضای چند کاربردی و مرکز اداره دولت
۵- پیدایش همبستگی اجتماعی	۱۴- توجه به بهداشت در فضاهای عمومی
۶- تشویق شهر نشینی در برابر بیابان گردی	۱۵- توجه مدیریت شهری در توسعه ی فضای سبز
۷- توجه به نقش اجتماعی زنان	۱۶- عمران و آبادانی شهری
۸- توجه به عرصه‌های اقتصادی	۱۷- رسیدگی به محرومان
۹- جوان گرایی در مدیریت شهری	۱۸- تقویت نهادهای آموزشی

Source:authors;2019

جدول ۵: مبانی شهرسازی از دیدگاه امام علی (ع)

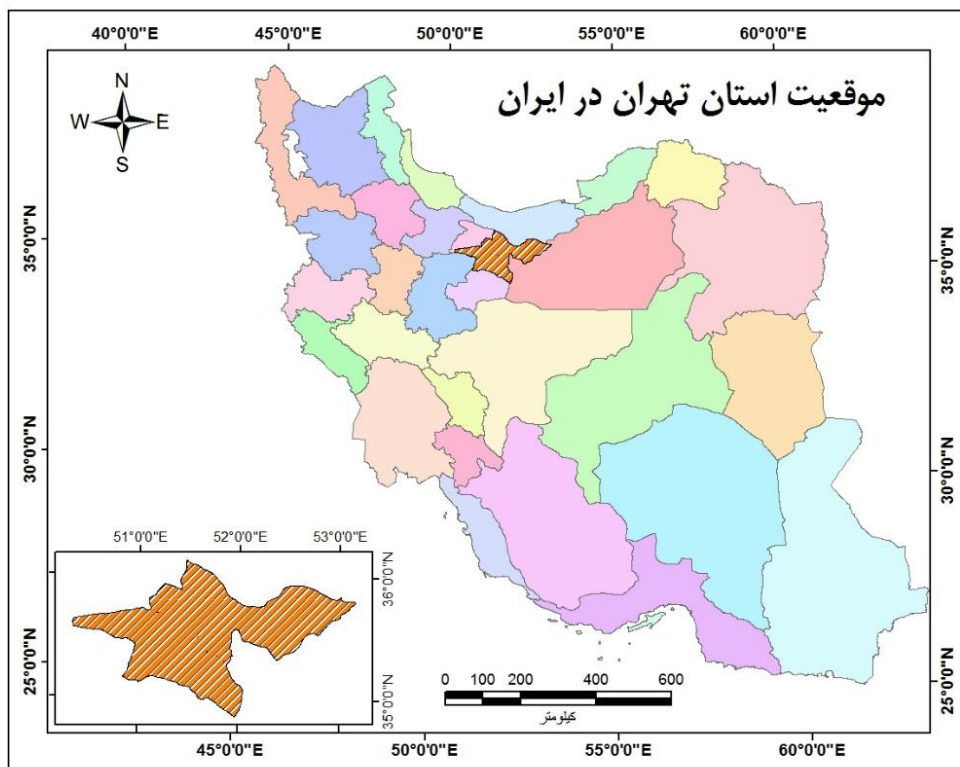
فراز اول	شهر مطلوب اسلامی شهری است سبز با باغات بسیار
فراز دوم	رنگ شهر اسلامی تیره، خاکستری و کدر نیست و در عین حال رنگ زننده و مبتذل را نمی پذیرد
فراز سوم	: آب کافی و سالم از ویژگی‌های شهر مطلوب اسلامی است
فراز چهارم	شهر اسلامی شهری اشرافی و طبقاتی نیست، خانه ها از نظر شکل و حجم در تضاد باهم نیست
فراز پنجم	شهر اسلامی شهری محله محور با تاکید بر اهمیت همسایه (قلمروهای اجتماعی) است
فراز ششم	: شهر اسلامی شهری امن و با آسایش برای ساکنین آن است
فراز هفتم	شهر اسلامی شهری است که سیما و منظر دارد و این منظر از ترکیب مناسب خانه ها، درختان، آب و نور به دست می آید
فراز هشتم	در شهر اسلامی جاده ها مناسب، امن و کافی است
فراز نهم	شهر اسلامی شهری است که خدمات آسایشی و رفاهی به میزان کافی برای همه شهروندان قابل استفاده است
فراز دهم	در شهر اسلامی حق مرغوبیت زمین معنا ندارد و همه جا به یک نسبت باید رشد یافته و بهره مند از امکانات شود

Source:authors;base upon:nahjolbalagheh;2019

ویژگی‌های محدوده مورد مطالعه

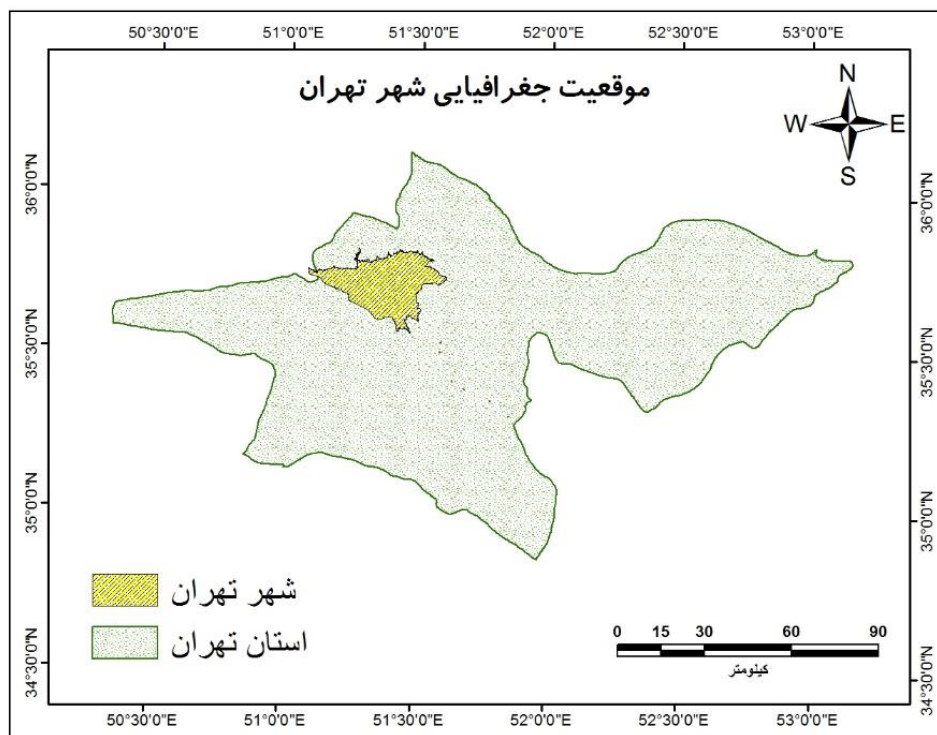
محدوده استان تهران

استان تهران به مرکزیت شهر تهران، با وسعتی حدود ۷۳۰ کیلومتر مربع و در طول ۵۱/۴ و عرض ۳۵/۷ واقع شده است. این استان از شمال به استان مازندران، از جنوب به استان قم، از جنوب غربی به استان مرکزی، از غرب به استان البرز و از شرق به استان سمنان محدود است. استان تهران امروزه دارای ۱۶ شهرستان، ۴۵ شهر و ۷۸ دهستان می باشد.

نقشه ۱: موقعیت جغرافیایی شهر تهران

Source: <http://tmicto.tehran.ir&author;2019>

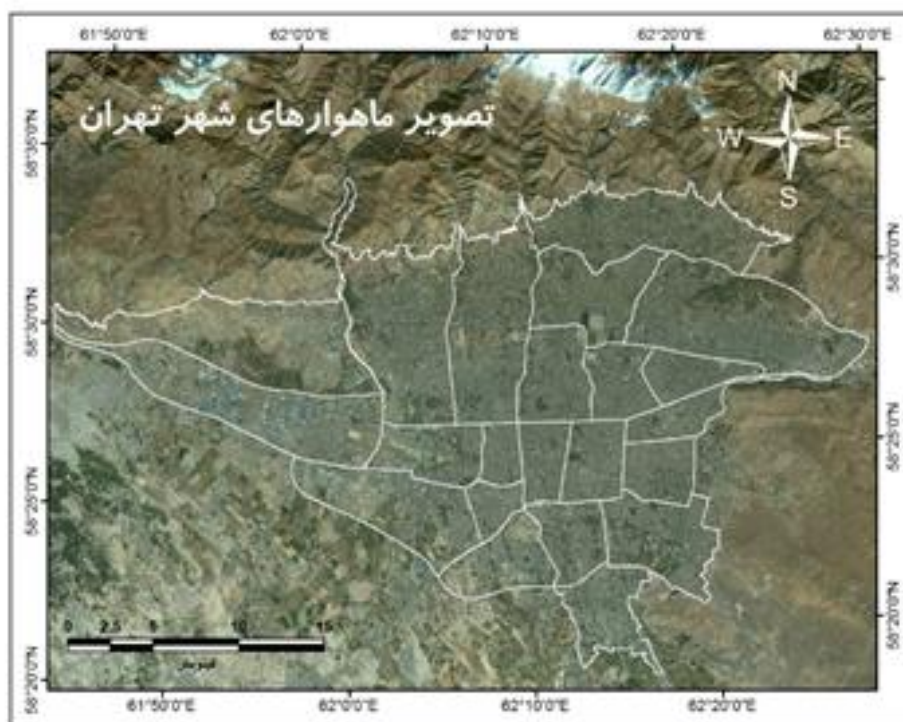
نقشه ۲: موقعیت جغرافیایی شهر تهران

Source: <http://tmicto.tehran.ir&author;2019>

جغرافیای شهر تهران

وضعیت توپوگرافی و طبیعی شهر تهران

منطقه مطالعاتی در این تحقیق شهر تهران است، از نظر طبیعی رشته کوه‌های البرز در شمال و شرق و اراضی مسطح دشت کویر در منتهی الیه جنوب دو پدیده توپوگرافی مهم اند که موجب تشکیل ساختار سیمای سرزمین خاص در این منطقه شده است. شهر تهران در فلات مرکزی در دامنه‌ی جنوبی کوه‌های البرز و حاشیه‌ی شمالی کویر مرکزی ایران در دشتی نسبتاً هموار واقع شده است. مکان استقرار شهر تهران از شمال به جنوب به سه واحد کلی توپوگرافیک شامل ارتفاعات شمالی (توچال)، منطقه میان بند، و دامنه‌ی ای که به تپه‌های ماهورهای پایکوهی منتهی می‌شود که شهر اصلی تهران بر آن مستقر شده است قابل تفکیک است. به طور کلی می‌توان ویژگی‌هایی مثل ارتفاع زیاد، کمبود بارش، عدم پوشش گیاهی مناسب، شیب زیاد و خشک بودن را برای مناطقی هم چون تهران که در فلات مرکزی و یکی از بزرگترین فرونشست‌های شمالی فلات به صورت حوضه‌ی آبخیز بسته قرار گرفته، برشمرد. اقلیم شهر تهران مدیترانه‌ای و بیشتر متأثر از ارتفاعات البرز مرکزی است. میزان بارندگی سالیانه تهران ۲۰۰ تا ۳۰۰ میلی‌متر و مجموع سالیانه بارندگی ۲۵۲ میلی‌متر است (Malek hoseini;et.al:2018) رشد سریع تهران در دهه‌های اخیر باعث شده که بسیاری از باغها و اراضی کشاورزی به فضاهای صنعتی و مسکونی تبدیل شوند و مسائل محیط زیستی از جمله آلودگی هوا، آلودگی آب و در کل کاهش ظرفیت پالایش و جذب آلاینده‌ها در شهر تهران بوجود آیند. (Parivar et.al;2009:5)

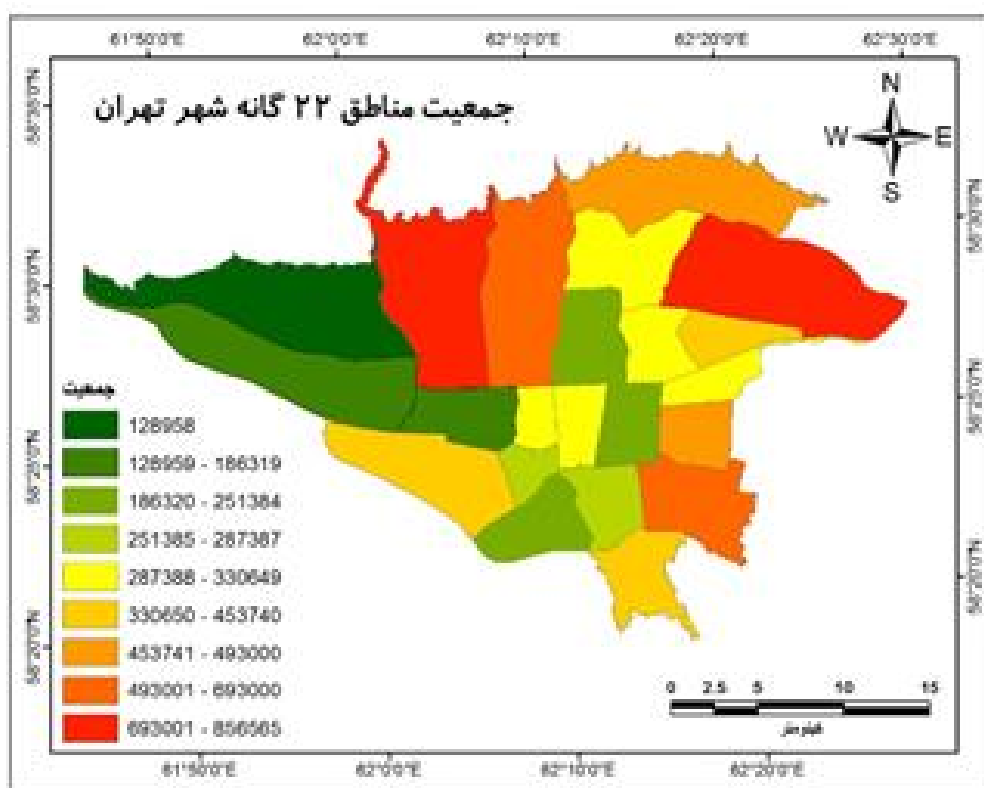

نقشه ۳: تصویر ماهواره‌ای شهر تهران

Source: <http://tmicto.tehran.ir&authors>

جمعیت شهر تهران

بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۵ شهر تهران دارای جمعیت ۸۶۹۳۷۰۶ نفر می باشد و تراکم جمعیت در شهر تهران ۱۲۲۰۰ نفر بر کیلومتر مربع می باشد. جمعیت خالص افزوده شده به تهران در دهه‌های گذشته بیش از پنج میلیون نفر است که پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گسترده ای داشته است. بر اساس شش دوره سرشماری انجام شده جمعیت تهران از سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ حدود پنج برابر شده است و این رشد در شهرهای اطراف، بیشتر از شهر تهران بوده است، در کل رشد شهر تهران طی دهه‌های اخیر در حال کاهش بوده و بیشتر بر جمعیت پیرامون آن افزوده شده است. (Tmicto, Tehran municipality.ir)

نقشه ۴: میزان جمعیت در شهر تهران 2019 Author:

نام و وجه تسمیه تهران

در خصوص وجه تسمیه تهران نظرات مختلفی وجود دارد که در بعضی آثار محققان و متقدمین آمده است. چنار آباد، گرمستان، که ران و ته ران نام‌ها و صفاتی است که برای تهران پایتخت امروزی ایران گفته‌اند عده ای دیگر گویند که طهران در ابتدا طاهران بوده است و این وجه تسمیه به این علت است که تیره ای از سلسله طاهریان در این مکان سکونت داشته‌اند (Zakerzadeh;1994:13) در حال حاضر هسته ی قدیمی شهر حاوی تاریخ و هویت و اصالت شهری است که روز به روز با ادامه ی روند موجود به سمت هویتی مخدوش و کمرنگ پیش می رود (salami yekta;et.al:2019)

جدول ۶: مراحل شکل‌گیری شهر تهران در سیر تاریخ

دوره اول	تهران در سایه شهر ری در قرون پیش از اسلام تا پایان قرن ۵ ه ق
دوره دوم	شکل‌گیری تهران قدیم از قرن ۶ ه ق تا سال ۱۱۶۴ ه ش
دوره سوم	انتخاب تهران به عنوان پایتخت قاجاریه از سال ۱۱۶۴ تا سال ۱۳۰۰ ه ش
دوره چهارم	نوسازی شهر تهران از سال ۱۳۰۱ تا سال ۱۳۴۰ ه ش
دوره پنجم	تکوین کلان شهر تهران از سال ۱۳۴۱ تا سال ۱۳۵۷ ه ش
دوره ششم	دوره شکل‌گیری مجموعه شهر تهران از سال ۱۳۵۷ تا کنون

Source:author;2019

جدول ۷: سیر تحول تاریخی کالبد شهر تهران از دوران باستان تا معاصر

دوران باستان	آثاری در قلب تهران قدیم بر وجود ساکنان نخستین شهادت می‌دهد، کشفیات انجام شده در منطقه چشمه علی متعلق به حدود هشت هزار سال قبل سابقه سکونت در این مناطق را بر ما آشکار می‌کند.
تیموریان	بقایای قدیمی ترین بناهای موجود در تهران مانند بقعه سید اسماعیل، محله چال میدان و امامزاده یحیی به دوران تیموریان باز می‌گردد.
ترکمانان	در سال ۸۸۸ ه ق شهر ری و نواحی پیرامون آن به تصرف ترکمانان آق قویونلو در آمد و تا برقراری سلطنت صفویه تحت اختیار آنان قرار گرفت.
آق قویونلو	
صفویان	ساخت شهر تهران در دوران شاه تهماسب صفوی با ساختن بازار و حصار از خشت خام آغاز گردید، در این زمان شهر تشکیل شده از ۴ محله عودلجان، سنگلیج، بازار و چال میدان بود.
سلسله قاجار	انتخاب تهران به عنوان پایتختی در سال ۱۲۰۰ ه ق توسط اغا محمد خان قاجار انجام گرفت، در این زمان محله ارگ به عنوان مقر سلطنت و حکومت انتخاب گردید ف در این زمان شاهد اضافه شدن بازار، مسجد و عمارت به محلات قدیمی می‌باشیم . در واقع نخستین تلاش‌های جدی برای تبدیل تهران به پایتخت در زمان فتحعلی انجام پذیرفت در این زمان جمعیت شهر به حدود ۵۰۰۰۰ نفر می‌رسد . در زمان محمد شاه و به دلیل تثبیت پایتخت و رونق روابط با اروپاییان شاهد نفوذ فرهنگ معماری غربی بر هنر و معماری ایرانی در این دوران می‌باشیم . دوران طولانی سلطنت ناصرالدین شاه مصادف گردید با گسترش شهر تهران، مساحت شهر به ۱۲ کیلومتر مربع و محیط آن به ۱۸ کیلومتر مربع می‌رسد حصار تازه شهر به شکل ۸ ضلعی الهام گرفته شده از نقشه پاریس انجام می‌شود . با روی کار آمدن محمد علی شاه و بعثت درگیری‌های سیاسی فرصتی مناسب برای اقدامات اساسی جز نمره گذاری منازل که مقدمات آن در زمان مظفرالدین شاه فراهم شده بود انجام نگرفت . در تهران پس از مشروطه شهر نه تنها رو به آبادانی نرفت بلکه به سبب ناپایداری سبلسی و اقتصادی در ایران و به سبب بروز جنگ جهانی اول وضعیت شهر رو به وخامت گذاشت به گونه ای که نه کیفیت توسعه و گسترش در آن مطرح بود و نه حالت رکود و انحطاط کلی.
دوران پسا قاجار	در این دوران شهر به نماد کامل مدرنیسم تبدیل گردید، تحولات شهر بر اساس اندیشه و تغییر بیرونی انجام می‌شود، بافت شطرنجی و منطقه بندی نامنطقف، ایجاد فضاها و میادین عمومی از مفاهیم پایه ای طرح‌های شهری هستند، در این فرآیند دگرگونی های محتوایی شهر آغاز و چهره شهر تغییرات خود را از شهرهای بزرگ غربی الگو برداری می‌کند.

Source:author;2019

تجزیه و تحلیل داده ها

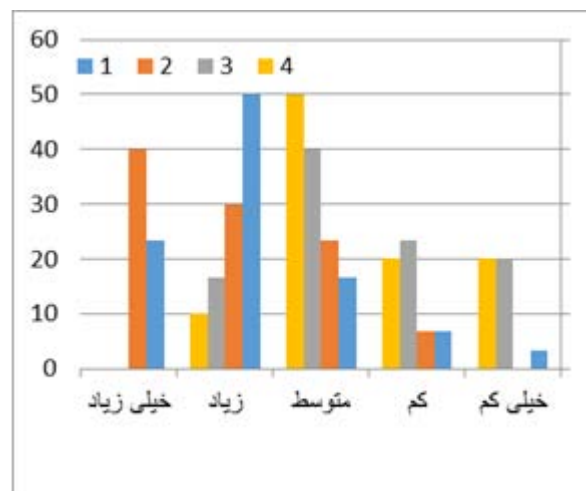
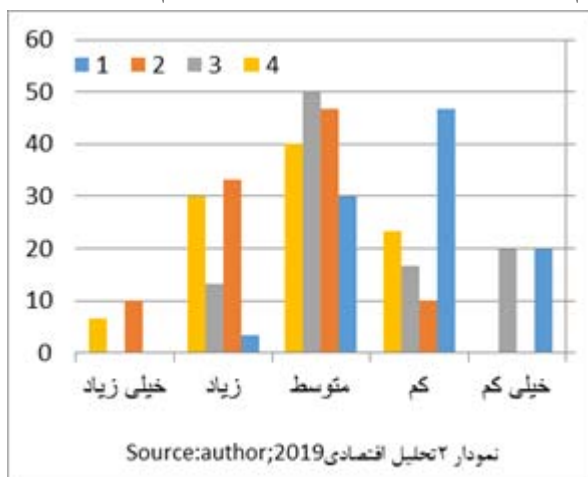
در این قسمت سعی شده است که شاخصه‌های شهر اسلامی در پنج طیف کالبدی - اقتصادی - زیست محیطی - فرهنگی و اجتماعی در دیدگاهی کلان تر و در پاسخ به پرسش اول بخش سوالات بررسی شود. در این راستا برای هر کدام از طیف ها ۴ سوال مطرح گردید که پس از اشتراک گذاشتن با ۳۰ نفر از نخبگان و پاسخ گویی آنان پاسخ ها تحلیل گردید و پس از وزن دهی، نمودار تحلیل هریک از طیف ها رسم شده و پس از آن به تحلیل موردی موارد مورد پرسش پرداخته شد .

جدول ۸. سوالات مطروحه برای پنج طیف

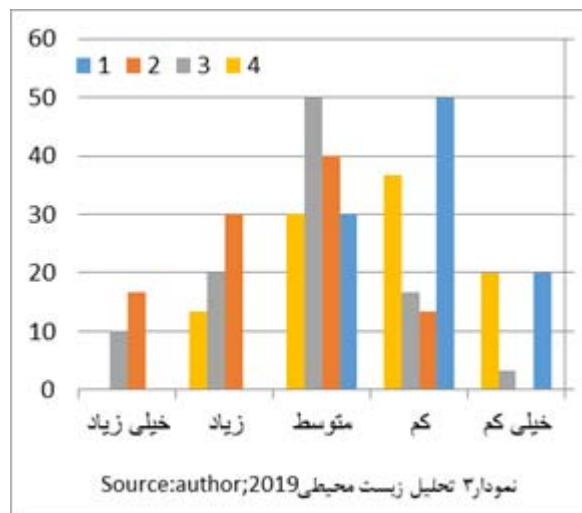
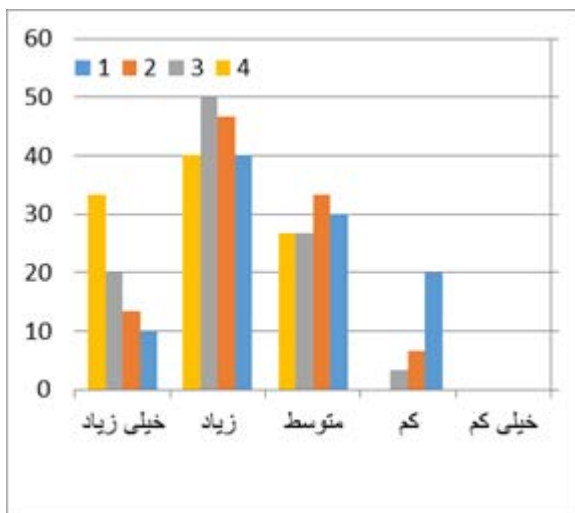
کالبدی	۱ بنظر شما در بحث کالبد شهر اسلامی تا چه میزان ایجاد ساختمان‌های بلندتر و شاخص تر از مساجد و اماکن مذهبی ناخوشایند است ؟ ۲ بنظر شما تا چه میزان شاهد پررنگ تر شدن عوامل مذمومی همچون حق مرغوبیت زمین و رشد ناعادلانه ی فضا می باشیم ؟ ۳ بنظر شما تا چه میزان در کالبد شهراسلامی معاصر سازگاری شکل و طرح با شرایط طبیعی وجود دارد ؟ ۴ بنظر شما این توصیه امام علی در نهج البلاغه به داشتن شهر اسلامی دارای منظر و سیمای مناسب با همراهی نور و آب و فضای سبز در شهرهای اسلامی رعایت شده است ؟
اقتصادی	۱ بنظر شما تا چه میزان عدالت اقتصادی مد نظر پیامبر در فضای شهری امروزی حاکم است ؟ ۲ بنظر شما تا چه میزان روحیه فرد گرایی و توجه به منافع مادی در جوامع مسلمانان شیوع پیدا کرده است؟ ۳ تا چه میزان به دستورات اسلام مبنی بر عدم اسراف و تبذیر در جامعه مسلمان توجه شده است ؟ ۴ بنظر شما تا چه میزان نمادهای تجملاتی و نگاه مصرف گرایی در شهرهای مسلمان رواج پیدا کرده است ؟
زیست محیطی	۱ بنظر شما به چه میزان در قوانین مدیریت شهری به احکام اسلامی در زمینه ی حفظ محیط زیست شهر توجه می‌شود؟ ۲ با توجه به حدیث پیامبر در زمینه ی آبادانی و عمران زمین این مورد در شهرهای اسلامی تا چه میزان رعایت شده است؟ ۳ پیامبر می فرمایند خداوند اسلام را بر نظافت بنا نهاده است، آیا این دستورالعمل در شهرهای اسلامی رعایت شده است ؟ ۴ بنظر شما طبق توصیه امام علی (ع) در نهج البلاغه به برپا داشتن شهری با باغات بسیار و سبز و سرزنده این اصل تا چه میزان در شهرهای اسلامی مشهود است ؟
فرهنگی	۱ بنظر شما تا چه میزان شهرهای اسلامی معاصر از ساده زیستی فاصله گرفته‌اند؟ ۲ آیا بنظر شما طبق آیه ی ۱۰۳ سوره ی آل عمران و تاکید بر وحدت این معنا تا چه اندازه در شهرهای اسلامی وجود دارد؟ ۳ تا چه میزان اصل محرمیت که یکی از اصول مطروحه در آیات قرآن در تشریح شهر اسلامی است رعایت می‌شود؟ ۴ آیا بنظر شما طبق کلام پیامبر نقش مساجد امروزی مانند صدر اسلام چند کاربردی است ؟
اجتماعی	۱ تا چه میزان عدالت اجتماعی مورد تاکید قرآن در فضا و کالبد شهر اسلامی حاکم است ؟ ۲ بنظر شما طبق آیه ۱۸ سوره لقمان اصل تواضع و عدم برتری جویی در فضا ها و کالبد شهری شهر اسلامی تا چه میزان رعایت می‌شود؟ ۳ بنظر شما بر اساس آیات قران در رابطه با اهمیت امنیت در شهر اسلامی این اصل تا چه میزان وجود دارد؟ ۴ با توجه به تاکید پیامبر(ص) در ایجاد روحیه همکاری و تعاون در جامعه ی اسلامی این امر تا چه میزان در جامعه رواج دارد ؟

Source:author;2019

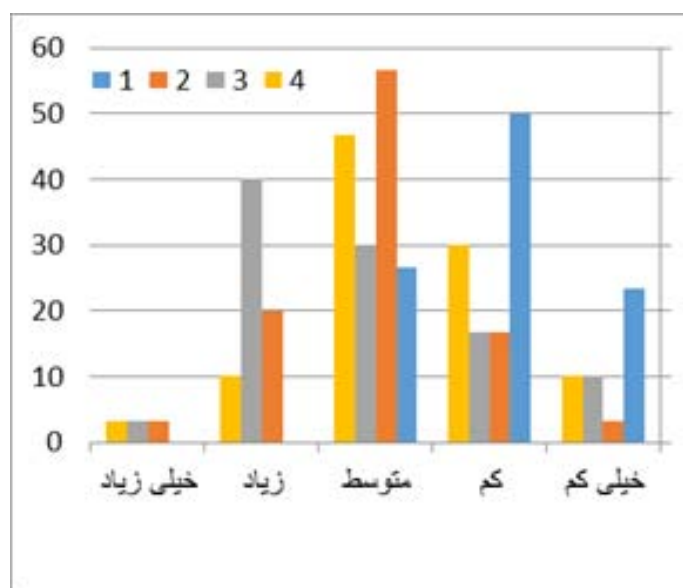
در این قسمت نتیجه وزن دهی سوالات بر روی نمودار ترسیم گردید و بر اساس آن نتیجه‌گیری تنظیم گردید .

Source:author;2019

نمودار ۴ تحلیل فرهنگی

نمودار ۵ تحلیل اجتماعی

Source::author;2019

با توجه به چهارچوب کلی تحقیق و در پاسخ به سوال شماره ۲، شاخصه‌های شهر پاک بصورت نمونه در سطح شهر تهران بررسی می‌گردد و در انتها راهکرها و پیشنهادات ارائه می‌گردد، در این راستا چند مورد از این شاخصه‌ها انتخاب و بصورت گروه‌های هماهنگ در سطوح جداگانه بررسی گردید.

جدول ۹: نتیجه تحلیل سوالات مطروحه در پنج طیف

کالبدی	اقتصادی	زیست محیطی	فرهنگی	اجتماعی
با توجه به تحلیل کلی چهار سوال در حیطه ی بحث کالبدی در فضای شهر اسلامی به این نتیجه می رسیم که توجه به نقش و جایگاه مساجد که نمادی اسلامی برای شهر می باشند، همچنان دارای اهمیت است و عواملی هم چون رشد ناعادلانه ی فضا در حال رشد می باشد و در رابطه با سازگاری شهر اسلامی با طبیعت می توان گفت که این شرایط در حد متوسط در شهرها قابل رویت است . با توجه به تحلیل سوال آخر می توان به این نتیجه رسید که شهرهای اسلامی از لحاظ داشتن سیما و منظر مناسب و هماهنگی نور و سبزی در شرایط متوسط رو به کم است	با توجه به تحلیل چهار سوال در حیطه میبحث اقتصادی در فضای شهر اسلامی به این نتیجه می رسیم که عدالت اقتصادی مدنظر پیامبر(ص) و اسلام از سطح متوسط به سمت کم میل دارد و با نگاه به تحلیل سوال دوم هم چنین توجه به روحیه فردگرایی و توجه به منافع مادی رو به رشد است، با توجه به تحلیل سوال سه مبنی بر عدم اسراف می توان این چنین دریافت که این پدیده بصورت نه کاملاً فراگیر بلکه نیمی از افراد جامعه را درگیر خود کرده است و با توجه به تحلیل سوال چهار می توان اینگونه دریافت که تمایل به تجملات رو به افزایش است و تقریباً در حال تبدیل شدن به نوعی ارزش می باشد.	با توجه به تحلیل چهار سوال در حیطه میبحث زیست محیطی در فضای شهر اسلامی به این نتیجه می رسیم که توجه به محیط زیست در قوانین مدیریت شهری کم بوده و عمران و آبادانی زمین رو به گسترش و از شرایط مطلوبی برخوردار است، هم چنین توجه به اصل نظافت در شهرهای اسلامی متوسط بوده که نیازمند توجه بیشتری می باشد، با توجه به تحلیل نمودار چهارم به این نتیجه می رسیم که توجه به فضای سبز و سرزندگی بوسیله توجه به گیاهان در حد متوسط رو به پایینی اجرا شده است .	با توجه به تحلیل چهار سوال در حیطه میبحث فرهنگی در فضای شهر اسلامی به این نتیجه می رسیم که شهرهای اسلامی در حال گذار از فرهنگ ساده زیستی می باشند با توجه به بررسی تحلیل سوال دو همچنان اصل وحدت در شهرهای اسلامی وجود دارد و مورد قبول می باشد در بررسی سوال سوم همچنان اصل حرمت اهمیت دارد و توجه به آن اهمیت دارد و سعی در رعایت آن کاملاً مشهود است و با توجه به تحلیل سوال چهار به این نتیجه رسیده ایم که مساجد هم چنان دارای فضای چند کاربردی است و این موضوع بوضوح قابل مشاهده است .	با توجه به تحلیل چهار سوال در حیطه میبحث اجتماعی در فضای شهر اسلامی به این نتیجه می رسیم که وجود عدالت اجتماعی مورد تاکید قرآن در جامعه اسلامی رو به تنزل است و کاهش محسوسی را نشان می دهد با نگاهی به تحلیل سوال دو این نتیجه حاصل شده است که اصل تواضع در شهر اسلامی نیز شاخص متوسط رو به پایینی را نشان می دهد و در حال کم رنگ شدن است، تحلیل سوال سه نمایانگر اهمیت امنیت است که در حال حاضر شرایط متوسط رو به بالایی را نشان می دهد، در تحلیل سوال چهار نیز می توان اینگونه گفت که هم چنان روحیه همکاری و تعاون در جامعه ی اسلامی رواج دارد، گرچه تحلیل نمودار نشان می دهد که میل به کم رنگ شدن دارد

Source:author,2019

ویژگی های شهر پاک برگرفته از فرهنگ اسلامی

۱- شهر تجلی توحید: شهر پاک در الگوی ایرانی و اسلامی پیشرفت شهر تجلی عبودیت در برابر خالق یکتا به طرقی گوناگون است و همه چیز بر این اصل تاکید دارد که بر وحدت جامعه، نه تفرق مردم، جهت قبله متذکر به اصول اساسی توحید در اسلام است، در این زمینه طراحی و سازماندهی فضا و المانها باید اصل توحید و وحدانیت را مبنا قرار دهد (مثلاً ساخت مساجد یا مدارس) یا سایر فضاهای عمومی شهر از نظر معماری و طراحی و هم عملکرد به این مهم توجه ویژه داشته باشند

شهر عبودیت: شهری به دور از ریا است، عامل هویت شهر مسجد و فضاهای عمومی برای زیست ساکنان است ۲-

۳- شهر تقوی: تقوی تنها عامل برتری افراد بر یکدیگر است و شهر تقوی شهری است که مانعی در بروز گناه بوجود می آورد و زمینه ی ارتکاب گناه را به حداقل ممکن می رساند (تقویت زمینه های امنیت با رعایت اصول شهرسازی)

۴- شهر هدایت: باعث هدایت انسان ها به سمت تعالی معنوی و ارزش هاست

۵- شهر تذکر و تفکر: انسان فطرتاً به بسیاری از اصوا و ارزشها آگاه است که این اصول و ارزش ها نیازمند یادآوری و تذکر هستند و تفکر یکی از ارزشهای شهر پاک در یک جامعه ی اسلامی است که فضاهای عمومی در مقیاس مختلف باید زمینه ساز آن باشند.

۶- شهر عدالت: برقراری عدل از مهمترین ویژگی های آرمانشهر اسلامی است، تعادل و اعتدال از مفاهیم عدالت در شهر پاک است که با ایجاد تعادل بین طبیعت و مصنوع انسان و بین عملکردهای پاسخگو به نیازهای مادی و معنوی انسان

است

۷- شهر اصلاح: شهر پاک در یک زمینه‌ی اسلامی و ایرانی در پی اصلاح زمین است و نه فساد در آن (ناظر بر عملکرد مدیران شهری و حفظ محیط زیست و صیانت از منابع شهری می باشد)

۸- شهر شکر: زمینه‌ی مناسبی برای تجلی عملی شکر با به کار بردن نعمات الهی در مکان مناسب خود است

۹- شهر عبرت: ارتباط با گذشته نه به عنوان تفنن بلکه به عنوان یک منبع شناخت و اصلاح راه انتخاب مسیر درست و تجلی تامین همه انواع امنیت و ایمنی برای شهروندان است (صیانت از ارزش‌های تاریخی و میراثی و یادمانها و خاطره‌های جمعی ...)

۱۰- شهر احسان: شهری است که فراهم آمدن نیازهای شهروندان با فرصت مناسب و در حداقل زمان و به سهولت انجام پذیرد

۱۱- شهر میانه: در شهر پاک نشانه‌ای از ریا و تفاخر به چشم نمی خورد (شهر دوقطبی و تقسیم شده به فقیر و غنی و طبقاتی مشخصه شهر پاک نیست)

۱۲- شهر فضای حیات طیب: شهری است که اهل آن در فضای تقوای الهی به عبادت و کسب و کار و زندگی مشغول اند، در این فضا همگان در راه او به نیت قرب او تلاش می کنند، کرامت امسانی محترم است و جلوه‌های مناسبی از شکر و تسبیح الهی را به نمایش می گذارد، هدف اصلی مدیران و مردمان در این فضا خدمت به هم‌نوع و حفظ کرامات انسانی است

۱۳- شهری پایدار و در تعامل با محیط زیست: باید پاک ترین خدمات مورد نیاز زندگی شهری در آن موجود باشد

۱۴- شهر کسب و کار پاک: در شهر پاک تجارت و کسب و کار پاک و حلال مدنظر است، لذا مفاهیمی چون دستفروشی و قاچاق مطرود است

۱۵- شهر اسلامی مکانی آزاد: برخوردار از آزادی بیان، اندیشه و عمل صحیح و این مهم در سایه حضور مدیران پاک محقق می شود. (shaterian;et.al:294:2014)

جدول ۱۰: بررسی مبانی شهر پاک (شهر توحید)

شهر تجلی توحید	شهر عبودیت
شهر پاک در الگوی ایرانی و اسلامی پیشرفت شهر تجلی عبودیت در برابر خالق یکتا به طریقی گوناگون است و همه چیز بر این اصل تاکید دارد که بر وحدت جامعه، نه تفرق مردم، جهت قبله متذکر به اصول اساسی توحید در اسلام است، در این زمینه طراحی و سازماندهی فضا و المانها باید اصل توحید و وحدانیت را مبنا قرار دهد (مثلا ساخت مساجد یا مدارس) یا سایر فضاهای عمومی شهر از نظر معماری و طراحی و هم عملکرد به این مهم توجه ویژه داشته باشند .	شهری به دور از ریا است، عامل هویت شهر مسجد و فضاهای عمومی برای زیست ساکنان است .

Source:author;2019

در مساجد با الگوی فضائی نسبتاً یکسانی روبرو می شویم. حتی عناصر متشکله آنها نیز عناصر کالبدی واحد هستند. همه شبستان، ایوان، گنبد، صحن، سردر و محراب دارند. محرابش را به رنگین کمان، و رواقهای طاقدارش را به کوه تشبیه کرده‌اند، که حاکی از این است که عالم صغیر آن بنا محشون از کنایات و تمثیلاتی از طبیعت است. این هماهنگی و همسانی در عین تحول و تنوع، همه داستان تاریخ معماری ماست و درست به همین علت است که می توان حضور معماری‌ای زنده و پویا را در قالب یک سنت قوی، طراحی و در یک دوره تاریخی طولانی مشاهده کرد و از آن درس گرفت. این هماهنگی در عین تنوع نه تنها در الگو و انتظام فضائی، فضای کلی مسجد بلکه در عناصر سازنده آن نیز قابل مشاهده است. شبستان یک معنا و الگوی روشن دارد اما در هر مسجدی چهره‌ای تغییر یافته است و سردر و گنبد و ایوان و همه این عناصر در نظمی خاص، معین و از پیش اندیشیده، گرد هم آورده شده و انتظام یافته‌اند. اما در

عین حال هر یک فضای متفاوتی را عرضه می‌دارند و بیانی نو دارند. گوئی هر یک با یک زبان حال خود، قصه واحدی را می‌سرایند و عجب آنکه این قصه را هر بار که می‌شنوی نامکرر است (Amirkhani;2012:86).

نمایی از مسجد و مدرسه شهیدمطهری (سپهسالار)

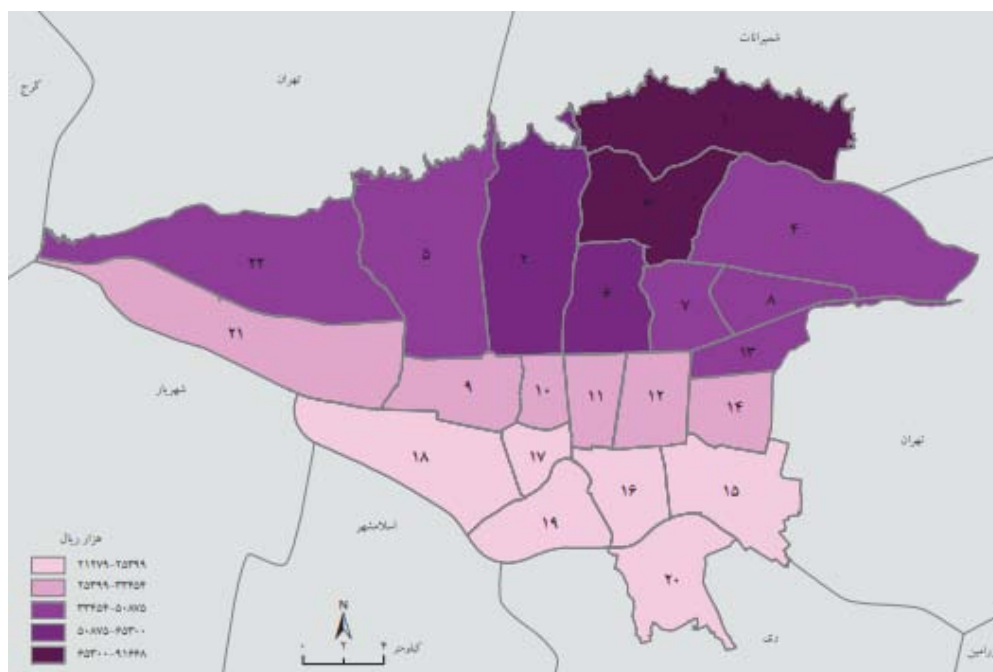

Amirkhani/et.al;2012

جدول ۱۱: بررسی مبانی شهر پاک (شهر عدالت)

شهر عدالت	شهر میانه	شهر فضای حیات طیب	شهر اصلاح
برقراری عدل از مهمترین ویژگی‌های آرمانشهر اسلامی است، تعادل و اعتدال از مفاهیم عدالت در شهر پاک است که با ایجاد تعادل بین طبیعت و مصنوع انسان و بین عملکردهای پاسخگو به نیازهای مادی و معنوی انسان است	در شهر پاک نشانه ای از ریا و تفاخر به چشم نمی‌خورد (شهر دوقطبی و تقسیم شده به فقیر و غنی و طبقاتی مشخصه شهر پاک نیست)	شهری است که اهل آن در فضای تقوای الهی به عبادت و کسب و کار و زندگی مشغول اند، در این فضا همگان در راه او به نیت قرب او تلاش می‌کنند، کرامت انسانی محترم است و جلوه‌های مناسبی از شکر و تسبیح الهی را به نمایش می‌گذارد، هدف اصلی مدیران و مردمان در این فضا خدمت به هموع و حفظ کرامات انسانی است	شهر پاک در یک زمینه ی اسلامی و ایرانی در پی اصلاح زمین است و نه فساد در آن (ناظر بر عملکرد مدیران شهری و حفظ محیط زیست و صیانت از منابع شهری می باشد)

Source: author;2019

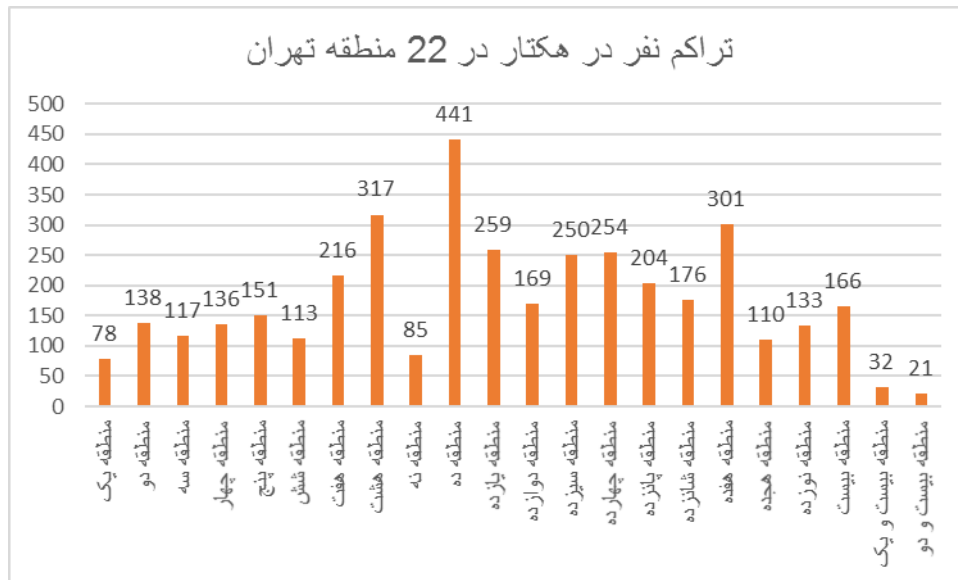

نقشه ۵: متوسط قیمت یک متر مربع آپارتمان مسکونی در سال ۹۵

Source: <http://tmicto.tehran.ir;2019>

در نقشه بالا بوضوح شاهد دوقطبی شدن کالبد شهر تهران می باشیم این نقشه بیانگر این موضوع می باشد که از مفهوم عدالت و میانه روی تا حد قابل مشاهده ای فاصله گرفته ایم بعبارتی فاصله ی بین فقیر و غنی تا حد زیادی

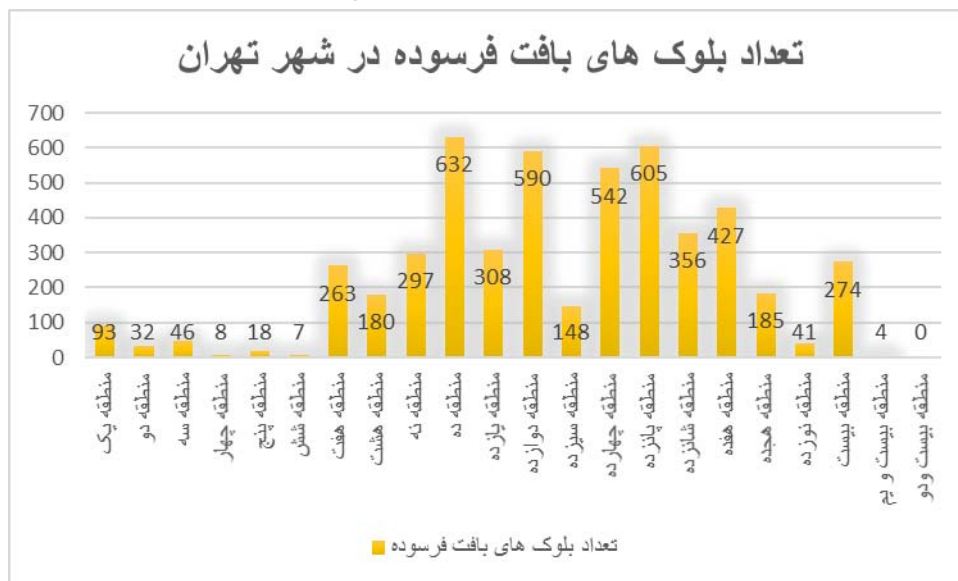
در فضای شهر تهران بواسطه قیمت املاک که خود ناشی از تفاوت در سطح خدمات رسانی و تفاوت کیفیت زندگی در قسمت‌های شمالی نسبت به جنوبی است شده است .

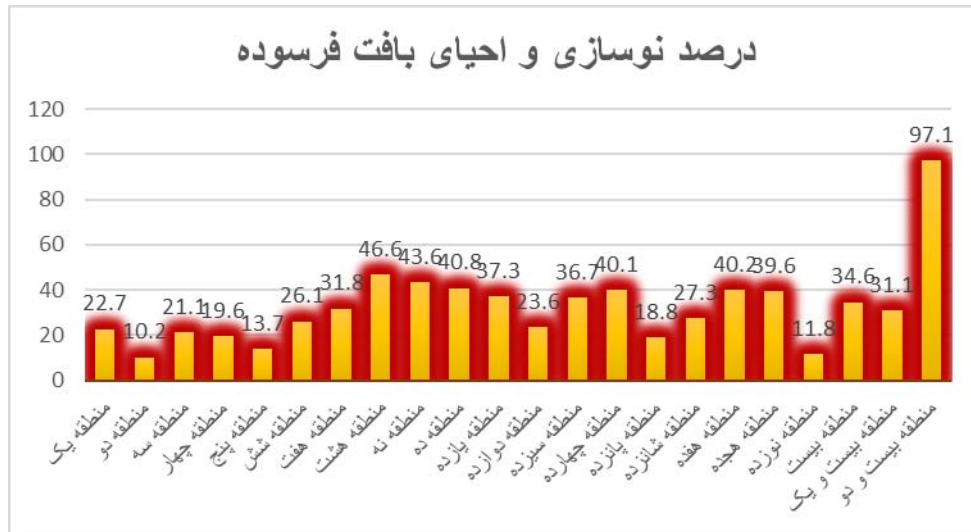
نمودار ۶: بررسی تعداد نفر در هکتار در ۲۲ منطقه تهران

Source: <http://tmicto.tehran.ir;2019>

با توجه به نمودار بالا و مشاهده مقایسه مناطق ۲۲ گانه می‌توان به این تفسیر و تحلیل رسید که با توجه به دوقطبی بودن فضای شهر بر اساس ارزش املاک که بر اساس ارائه خدمات شهری است سطح تراکم در مناطقی که در مرکز و جنوب شهر تهران واقع شده است با توجه به کوچک تر بودن مساحت این مناطق بسیار بالاست و این نکته بوضوح قابل دریافت است که سطح ریز دانگی املاک در این مناطق بالا بوده و از انجایی که قدمت ساخت این مناطق بالا می باشد در اکثر مواقع جز بافت فرسوده به حساب می آیند پس می‌توان نتیجه گرفت که عدم رعایت عدالت فضایی با توجه به دستورالعمل و قوانین موجود مورد غفلت واقع شده است .

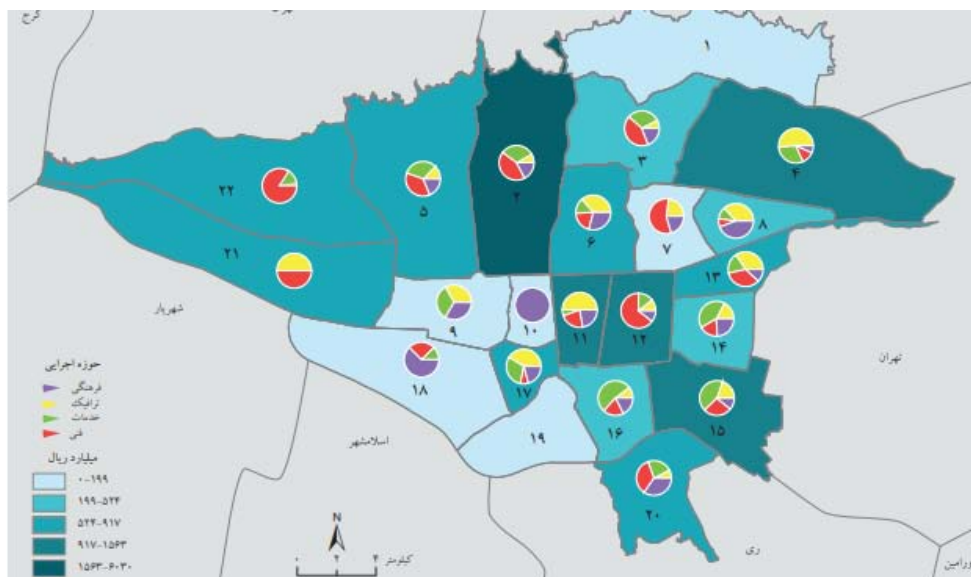
نمودار ۷: تعداد بلوک‌های فرسوده در شهر تهران Source: <http://tmicto.tehran.ir;2019>

نمودار ۹: بررسی درصد نوسازی و احیای بافت فرسوده

Source: <http://tmicto.tehran.ir;2019>

مقایسه دو نمودار بلوک‌های بافت فرسوده و درصد نوسازی و احیای بافت فرسوده بیانگر آن است که در مناطق بیشتر درگیر همت مضاعفی برای ساماندهی این معضل دیده نمی‌شود و از آنجا که بافت فرسوده مساوی با ریز دانگی، ناپایداری، پائین آمدن دسترسی مطلوب به خدمات شهری و بستر ساز کلونی‌های اقشار مستعد بزه می‌باشد می‌توان گفت که عدم تصمیم‌گیری و تصمیم‌گیری‌های صحیح که منشعب شده از مدیریت ناکارآمد است در پایان ناپذیری معضلات این مناطق موثر است، بهتر است که توسعه در مناطق جدیدالاحداث همزمان با نوسازی و بهسازی مناطق و محلات قدیمی شهر تهران صورت پذیرد.

نقشه ۶: تعداد پروژه‌های افتتاح شده مناطق ۲۲ گانه شهر تهران در سال ۹۵

Source: <http://tmicto.tehran.ir;2019>

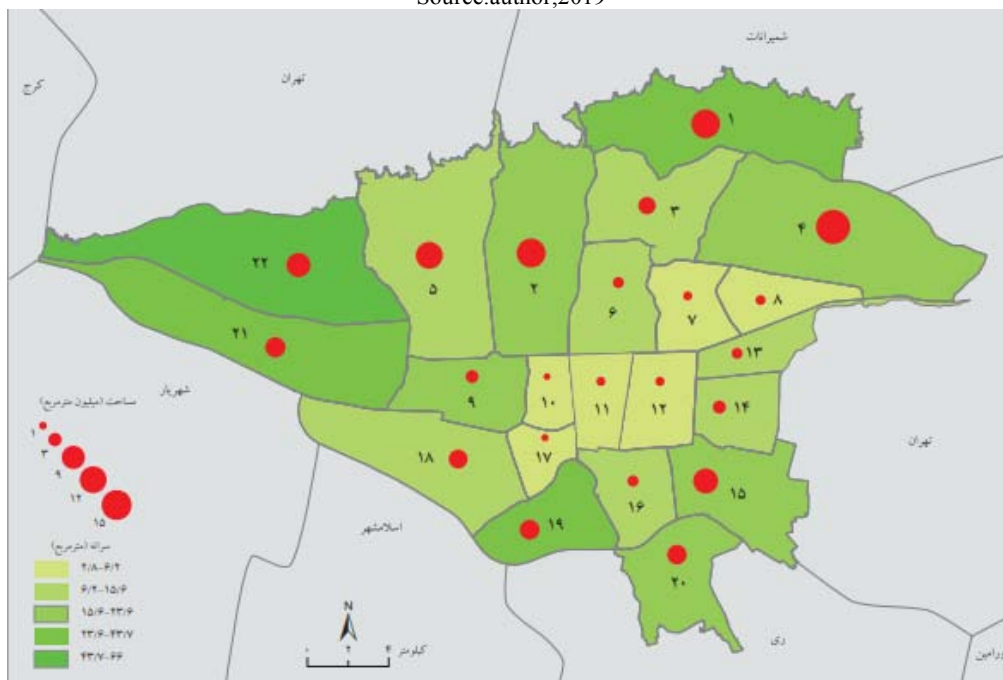

با توجه به اقدامات انجام شده توسط شهرداری تهران این نکته قابل توجه است که از میان ۶ منطقه که کمترین میزان بودجه حوزه‌های اجرایی شهر تهران را بخود اختصاص داده‌اند ۴ منطقه در جنوب تهران واقع شده‌اند، آیا مگر اصل اساسی عدالت، توسعه همه جانبه برای مناطق کمتر برخوردار نمی باشد، این سوال مطرح است که شاید اصل اساسی عدالت و توجه به میانه روی که ماحصل آن می‌تواند فضای طیب و شهر اصلاح برای شهروندان تهرانی باشد در تصمیم‌گیری مدیران شهری مغفول مانده است؟

جدول ۱۲: بررسی مبانی شهر پاک در شهر تهران (شهر سبز)

شهر پایدار و در تعامل با محیط زیست	شهر احسان
باید پاک‌ترین خدمات مورد نیاز زندگی شهری در آن موجود باشد. شهری است که فراهم آمدن نیازهای شهروندان با فرصت مناسب و در حداقل زمان و به سهولت انجام پذیرد.	

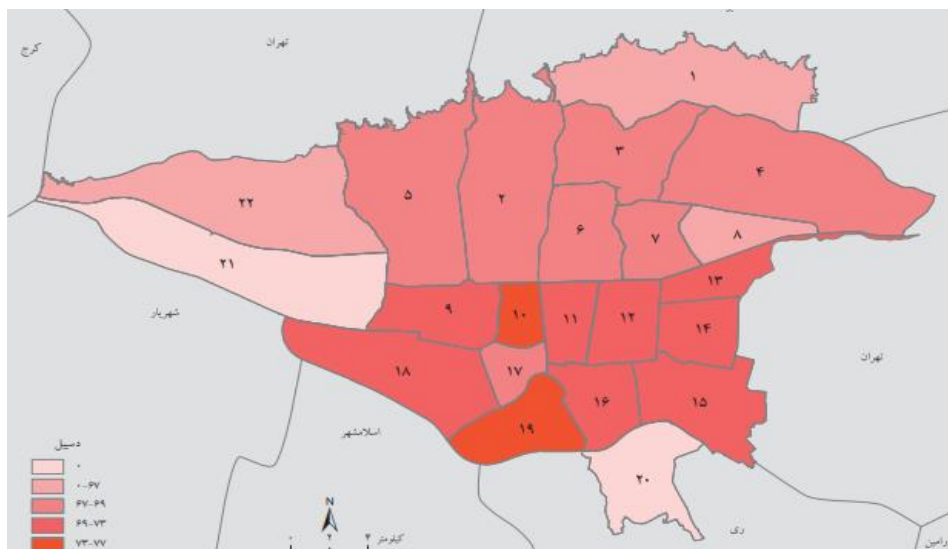
Source: author; 2019

نقشه ۷: سرانه ی فضای سبز و مساحت بوستان‌های عمومی در مناطق شهر تهران در سال ۹۵

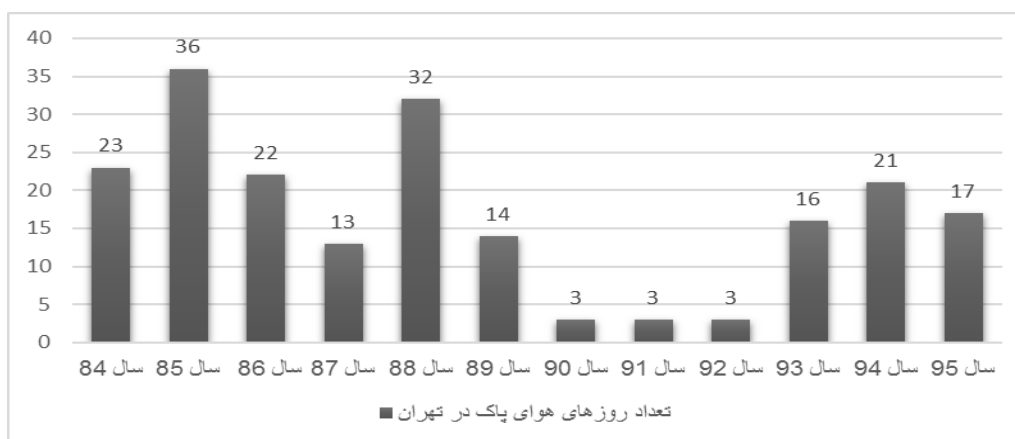
Source: <http://tmicto.tehran.ir;2019>

با توجه به میزان سرانه ی فضای سبز در مناطق مختلف در شهر تهران می‌توان مشاهده نمود که مناطق مرکزی تهران از کمترین سرانه‌های فضای سبز برخوردار می باشند که این نکته حائز اهمیت نشانگر آن است که توجه به بهسازی مناطق مرکزی شهر تهران باید مورد توجه قرار گیرد .

Source: <http://tmicto.tehran.ir>; 2019 نقشه ۸: آلودگی صوتی مناطق مسکونی حاشیه بزرگراه (دسیبل) برحسب مناطق شهر تهران

نکته قابل تامل در تحلیل نقشه بالا این نکته بوضوح قابل مشاهده است که میزان آلودگی صوتی در نیمه جنوبی شهر در سطح بالاتری نسبت به مناطق شمالی است، نکته ای که به ما یادآوری می‌کند عدالت فضایی می‌تواند در تمام مسائل مربوط به شهر اثر گذار باشد، این بی توجهی عملاً به از دست رفتن پایداری و حفظ محیط زیست در نیمه از شهر می‌شود.

Source: <http://tmicto.tehran.ir>&author; 2019 نمودار ۱۰: تعداد روزهای پاک در سطح شهر تهران در سال‌های ۸۴-۹۵

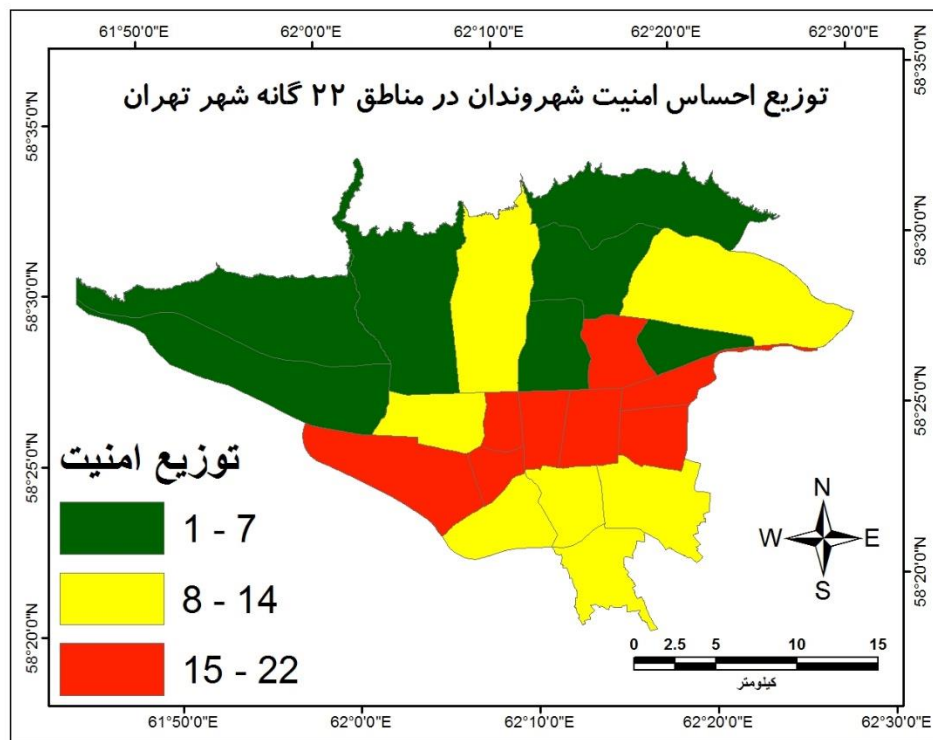
شهر پاک نیازمند شهروند سالم می‌باشد، شهری که بتواند نیازهای شهروندان خویش را فراهم آورد، در این بین وضعیت ناسالم هوای شهر تهران برای حیات ساکنان آن مضر بوده و در عین حال باعث کاهش کیفیت زندگی آنان در سطح شهر می‌شود اما نمودار بالا بیانگر آن است که اهتمام جدی برای حل این مسئله مشاهده نمی‌شود و محیط زیست مقوله ای است که به طور اخص نیازمند توجه بیشتری می‌باشد.

جدول ۱۳: بررسی مبانی شهر پاک در شهر تهران (شهر تقوی)

شهر تقوی

تقوی تنها عامل برتری افراد بر یکدیگر است و شهر تقوی شهری است که مانعی در بروز گناه بوجود می‌آورد و زمینه ی ارتکاب گناه را به حداقل ممکن می‌رساند (تقویت زمینه‌های امنیت با رعایت اصول شهرسازی)

Source: author; 2019

نقشه ۹: توزیع احساس امنیت در شهر تهران 2019; Source: <http://tmicto.tehran.ir&author;2019>

نمودار توزیع احساس امنیت نشان دهنده ی پائین بودن سطح امنیت در مناطق مرکزی در شهر تهران می باشد این نقشه نشان دهنده ی آن است که میزان بالای بافت فرسوده، پایین بودن نرخ سرانه ها و عدم توجه کافی به الویت بندی برای انجام پروژه‌های شهری منجر به پایین آمدن احساس امنیت در این مناطق گردیده است .

جدول ۱۴: مشکلات و راهکارهای شهر تهران از منظر شهر پاک

شهر تجلی	شهر عبودیت	شهر پایدار و در تعامل با محیط زیست	شهر احسان	شهر عدالت	شهر میانه	شهر فضای حیات فضای طب	شهر اصلاح	شهر تقوی
مشکلات	مشکلات	مشکلات	مشکلات	مشکلات	مشکلات	مشکلات	مشکلات	مشکلات
*فاصله گرفتن از اصل اساسی	*وجود ربا در شاخصه‌های مذهبی	*عدم جود تعامل موثر طرح‌های کلان شهری با حفظ محیط زیست	*عدم برابری سطح دسترسی شهروندان به خدمات بصورت یکسان و برابر	*فاصله بسیار معنادار از معنای واقعی عدالت، *پاسخگو نبودن محیط مصنوع به نیازهای مادی و معنوی در حال حاضر	*فاصله گرفتن از معنای برابری	*ایجاد فرهنگ تفاجر و خود برتر بینی بواسطه فرهنگ سلطه جویی	*عدم برخورداری سلیقه ای با متخلفان و توجه به شایسته شهر زمینه‌های بزه و پرخاش جویی به علت نادیده انگاشته شدن در فضای شهری	*با نبود عدالت اجتماعی و اجحاف در حق گروهی از ساکنان
*فاصله گرفتن	*وجود ربا در شاخصه‌های مذهبی	*عدم جود تعامل موثر طرح‌های کلان شهری با حفظ محیط زیست	*عدم برابری سطح دسترسی شهروندان به خدمات بصورت یکسان و برابر	*فاصله بسیار معنادار از معنای واقعی عدالت، *پاسخگو نبودن محیط مصنوع به نیازهای مادی و معنوی در حال حاضر	*ایجاد فرهنگ تفاجر و خود برتر بینی بواسطه فرهنگ سلطه جویی	*ایجاد فساد سیستماتیک در نهادهای تصمیم ساز و اتخاذ برنامه ها و سیاست‌های شهری بدون توجه به ابعاد انسانی و حفظ کرامت انسانی بعنوان اشرف مخلوقات	*عدم برخورداری سلیقه ای با متخلفان و توجه به شایسته شهر زمینه‌های بزه و پرخاش جویی به علت نادیده انگاشته شدن در فضای شهری	*با نبود عدالت اجتماعی و اجحاف در حق گروهی از ساکنان

راهکارها	راهکارها	راهکارها	راهکارها	راهکارها	راهکارها	راهکارها	راهکارها	راهکارها
*تشخیص مسجد در فضای شهری و محلات	*تقویت دسترسی همگان به فضاهای شهری	*دسترسی آسان به فضای طبیعی محلات شهری	*اتخاذ تدابیری برای به تعادل رسیدن استفاده همگان از امکانات شهری	*بازگشت به معنای واقعی عدالت با رجوع به منابع بنیادین اسلام	*تصمیم برای از بین بردن چهره دو قطبی در سطح شهر	*شهر باید به بستر مناسبی را برای ساکنان آن که در راه کسب رزق حلال گام بر میدارند ایجاد کرده و موانعی (مانند ارتشاء) در جوامع به امری قبیح بدل گردد	*توجه به عملکردمدبران شهری و حفظ و صیانت از منابع مادی و معنوی شهردر راستای پرورش افراد اصیل در جامعه	*توجه به آموزه‌های دینی و یادآوری آثار و علائم حضور گناه در زندگی افراد و نداشتن برخورد سلیقه ای با متخلفان بر اساس جایگاه اقتصادی و اجتماعی آنها
*احساس امنیت و آرامش به دلیل وجود و نزدیکی مساجد در محلات	*انتظام فضایی و خوانایی بهتر شهر در استفاده درست از فضا و کالبد	*فاصله گرفتن از اقدامات نمادین محیط زیستی و بستر سازی فرهنگی	*شهربرای شهروندان در همه سطوح اقتصادی و اجتماعی	*برخورد با طرح‌های نمایشی و مسکن برای رفح نابرابری	با ایجاد تصمیم سازی‌های بدون موضع‌گیری منفعت طلبانه	موانعی و موانعی (مانند ارتشاء) در جوامع به امری قبیح بدل گردد	موانعی مادی و معنوی شهردر راستای پرورش افراد اصیل در جامعه	توجه به آموزه‌های دینی و یادآوری آثار و علائم حضور گناه در زندگی افراد و نداشتن برخورد سلیقه ای با متخلفان بر اساس جایگاه اقتصادی و اجتماعی آنها

Source: author, 2019

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی و پژوهشی

شهر اسلامی کلیتی منظم را معنا کرده است، بدین شرح که زندگی انسان مسلمان در شهر اسلامی هم در کالبد و هویت و فرهنگ و هم در بررسی جنبه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و زیست محیطی بهم تنیده است. توجه صرف و تک بعدی به هریک از این عناصر می‌تواند چالش‌های زیادی را در جامعه اسلامی بوجود آورد، تمسک به تفسیر آیات قرآن برای طراحی و ساخت محیط زندگی اصولی را برای ما بیان می‌دارد که این اصول باید در تمام شئون زندگی انسان لحاظ گردد، از این منظر تبیین مبانی نظری شهر اسلامی یک اصل اساسی است که بر اساس آن معیارهایی از این مبانی نظری استخراج می‌گردد و چنانچه در دسترس دست اندرکاران حوزه امور شهری قرار گیرد می‌تواند تا حدودی از توجه صرف به الگوهای غربی و شرقی بکاهد و منجر به اصلاح و دگرگونی الگوهای که نمایندگان رعایت ارزش‌های اسلامی منبعث شده از قرآن و احادیث و کلام معصومین می‌باشد فراهم آورد. باید توجه داشت که با عنایت به صفاتی که در متون اسلامی ذکر گردیده است امکان وجود شهر اسلامی تبیین گردیده و بر این اساس ساز و کارها و چهارچوب‌های قوانین منجر به بازگشت به فرهنگ قرآنی و کاهش از بین رفتن از خود بیگانگی خواهد شد، در اینجا باید متذکر گردید که اصل عدالت بعنوان شاکله‌ی کلی برپایی شهر اسلامی باید ملاک و معیار قرار داده شود، زیرا با توجه به تحلیل‌هایی که صورت گرفت این نتیجه که عدالت خود بستر مناسبی برای احیا و اجرای دیگر مولفه‌ها می‌باشد امری اجتناب ناپذیر و مشهود است. با نگاهی به بررسی شهر تهران در دوران معاصر، می‌توانیم دریابیم که ورود فرهنگ بیگانه و کمرنگ تر شدن و مغفول ماندن توجه به عدالت فضایی و توجه به مولفه‌های مطروحه در مباحث نظری، مباحثی که در دوران معاصر راه گشای بسیاری از ملل برای حل مشکلات شهرهای خویش بوده است به فراموشی سپرده شده است، لازم است که این اصول از دل کتاب‌ها و تحقیقات به بیرون کشیده شود و جنبه عملی و کارکردی بخود پیدا کند، بنظر می‌رسد که نیاز تهران امروزی فارق شدن از سوداگری‌های یکجانبه نگرانه گروهی اقلیت از افراد است و این شهر باید به سمت نو شدن و تحول در نظام ارزش گذاری حرکت کند، تغییری که از دل تاریخ به حرکت درمی‌آید و سوار بر اندیشه‌هایی که به فراموشی سپرده شده است مسیر دگرگونی را طی می‌کند، شهر باید به عرصه‌ای برای انسان تبدیل گردد تا او بتواند در جهت کمال معنوی و مادی گام بردارد و در این میان به نقش فرهنگ که برآمده از ارزش‌های مورد باور و عمل جامعه

است به عنوان عنصری هویت بخش در انتظام بخشی کالبد و فضای زیستی درخور ارزش نهاد تا آنجا که شهر اسلامی فقط به نشانه‌ها و نمادها خلاصه نگردد.

چند نمونه از راهکارهای اجرایی در ذیل با استفاده از نتایج و مطالعات به صورت موردی مطرح می‌گردد:

۱- شهر اسلامی فقط به نشانه‌ها خلاصه نمی‌شود و باید نمایانگر و تجلی بخش فرهنگ و تمدن و هویت مردمان آن منطقه باشد، (پیشنهاد می‌گردد که در بحث توجه به نمادهای شهر اسلامی مانند مساجد با توجه به استفاده از آخرین متد روز دنیا در ساخت و احداث، همچنان این مکان‌های شاخص و هویت ساز با بالا بردن کارکردهای چند جانبه شان در مسیر تجلی فرهنگ و ارزش مداری شهر اسلامی گامی موثر بردارند)

۲- شهر اسلامی بواسطه‌ی سه مولفه‌ی انسان مسلمان، کالبد و سیمای انسانی و فضای اجتماعی نشأت گرفته از باورهای دینی و هویتی شکل بگیرد (پیشنهاد می‌گردد با توجه به ارزش گذاری اسلام به انسان که او را اشرف مخلوقات دانسته است، انسان در فضای شهری نیز بعنوان اشرف مخلوقات و مهمترین در شهر بشمار آید، بعنوان مثال کیفیت محلات شهری با وارد کردن کاربری‌های نامناسب به بافت محلات با هدف نگاه سود محور توسط مدیران شهری و تصمیم گیران مورد بازنگری قرار گیرد)

۳- بهره‌گیری از دستورات اسلام در زمینه‌ی تعاون، مشارکت اجتماعی و ارزشمندی به سنت وقف برای کاستن از نابرابری‌های اجتماعی انجام شود.

۴- توجه به جایگاه محوری انسان در پشت سر گذاشتن استیلای نگاه کالبدی و کارکردی بر فضای زیست انسانی

۵- عمل به دستورات اسلام و بوجود آوردن سازگاری شکل و طرح ساختمانی شهر با شرایط طبیعی و همسازی با بوم طبیعی در مقابل اقدام بی‌اندیشه در زمینه‌ی محیط زیست

۶- طراحی‌های برگرفته از دین و ایدئولوژی اسلامی با توجه به هویت و فرهنگ سرزمین اسلامی در مقابل نادیده گرفتن منزلت جامعه اسلامی

۷- ایجاد فضاهای عمومی دولتی با بهره‌گیری از معماری اصیل ایرانی - اسلامی

۸- دستیابی به نتیجه‌ی مطلوب با اتکا به بزرگان عرصه‌های فرهنگی و روش‌های اجتهادی

۹- تربیت مدیران ارزش محور و متخصص از طریق باز تعریف نظام سود و زیان در فرهنگ مدیریت توسعه شهری

۱۰- افزایش توجه به گسترش نظام عدالت فضایی در شهر تهران و کاهش نابرابری‌های مشهود در سطح شهر

۱۱- احیاء و ایجاد اقتصاد سالم مدیریت شهری از طریق مقابله هدفمند با جریان‌های رو به رشد ویژه خواری در نظام عرضه و تقاضای زمین

Reference

Ashraf, Ahmad (1974), Historical characterizations of urbanism in Iran's Islamic period., Name Oloom Ejtemae Dore Ghadim, Vol.4, PP.7-49.

Amirkhani, Aryan et. al. 2012., Modern and contemporary mosques' architecture, Tehran, Tahan Publications.

Bagheri, Ashraf sadat, 2007, cities in realm of Islamic culture, Tehran, Amirkabir Pub.

- Pourjafar, Mohammadreza et.al., 2012, common cultures in architecture of Iran and Turkey bazar., Jade abrisham Int. Conf., Japan.
- Zakerzadeh, Amirhosein, 1994, Tehran adventures, Tehran, Qalam Pub.
- Rabani, Rasool, 2010, city sociology, Isfahan University pub., Isfahan.
- Sajadzadeh, hassan, et. al., 2014, aspects of the Islamic city essence and existence based upon Islamic texts, Motaleat-e-shar-e irani eslami, Spring 2014.
- Shaterian, Mohsen et. al., 2014, city and the nature in Islamic culture and instructions, Morsel Pub.
- Farjam, Rasool, 2011, social concept of the city from the aspect of Islamic texts and instructions, Barname Rizi Mantaghei quarterly journal, Vol.2, PP.27-40.
- Karimian, Hasan, 2005, efficiency of the new theories utilization in analysis of the old textures` spatial structure., Journal of the Humanities and literature faculty, Vol.56, No.172, PP.111-121.
- Momeni, Mostafa, 1994, city in east Islam, Tahghighat Joghrafiiae (Geographical studies) Journal, PP.15-46.
- Naghizadeh, Mohammad, 2008, Vernacular city and architecture, TJALIAT va EINIAT journal, Mani Pub.
- Nazighadeh, Mohammad, 2009, general scheme of the Islamic city restoration, Mahe-e-honar journal, January Vol., PP.4-13.
- Nahjolbalagheh, 1995, description and interpretations of Haj Seyyed Alinaghi FEiz Al Islam, Zarrin Pub., Tehran.
- Tmicto, Tehran municipality.ir
www.tehran.ir
- Parivar, Parastoo et.al., 2009, Analysis of the ecological structure in Tehran city physiognomy, in order to compile the promotion solutions in environment, Mohit Shenasi (Environmental studies) journal, vol.35, No.51, Autumn 2009.
- Parvin salimi yekta et. al., 2019, study of the amendments and renovations of the old city textures in Tehran, District 12, with emphasize on recreation approaches, Negaresh haye no dar Joghrafiaye ensani (new insights in human geography) journal, Vol.11, No.2, Spring 2019.
- Malek hoseini, Abbas, et.al., 2018, study of the air pollution contaminants in Tehran and the solutions to control it regarding AQI indicator, Negaresh haye no dar Joghrafiaye ensani (new insights in human geography) journal, Vol.10, No.4, Autumn 2018.